

УДК 811.14

## ТОПОНІМИ РИМ І КИЇВ У ПРИСЛІВ'ЯХ ТА ПРИКАЗКАХ (на матеріалі німецької, латинської та української мов)

*Дециньська Марія Анатоліївна,  
курсант*

*Національна академія Служби безпеки України*

Розглянуто реалізацію топонімів *Рим* і *Київ* у прислів'ях та приказках (на матеріалі німецької, латинської та української мов). Виявлено варіативні значення, які здатні формувати аналізовані топоніми в контексті паремій, а також з'ясовано конотативну роль топонімів як ключових семантико-структурних і смислових одиниць у структурі фразеологізмів.

*Ключові слова:* топоніми, паремії, прислів'я, приказки.

Неоціненну складову фольклору кожної нації становлять прислів'я та приказки – короткі влучні вислови. "Народ творить безперервно" [Потебня 1989, 27], прислів'я і приказки – чи не найхарактерніший приклад невпинної творчості, оскільки упродовж тисячоліть вони залишаються відображенням народної мудрості. Посилення інтересу до духовної культури та витоків традицій актуалізує теоретичні аспекти вивчення фразеології. "Історія дослідження фразеології надзвичайно важлива як для визначення загальних еволюційних тенденцій у фразеології у зв'язку з історією народу, так і для вивчення стилістики, і ширше – культури мовлення" [Ужченко 1994, 3]. Фразеологізми несуть на собі печать матеріального й духовного життя народу: у їх формі відображені, "сфотографовані" характерні риси етнокультурного обличчя певного народу [Ажнюк 1989, 3]. Прислів'я та приказки були об'єктом багатьох наукових розвідок, проте із топонімічним компонентом такі фразеологічні одиниці досліджувалися не повною мірою, зокрема у порівняльному аспекті, що становить **актуальність** даного наукового пошуку. Так, функції топонімів в українських пареміях досліджувала Н. Хома. Утім, цікавим, на нашу думку, є значеннєвий підхід, що конкретизуватиме функціонально-семантичне значення певного топоніма в контексті прислів'я чи приказки.

З огляду на зазначене, **мета** роботи – проаналізувати паремії, у складі яких засвідчені топоніми *Рим* і *Київ*. Відповідно до мети поставлено **завдання**: з'ясувати конотативну роль топонімів як ключових смислових одиниць у структурі фразеологізмів.

**Об'єкт** дослідження – німецькі, латинські й українські прислів'я та приказки з топонімами *Рим* і *Київ*. **Предмет** дослідження становлять варіативні значення, які здатні формувати аналізовані топоніми в контексті фразеологізмів.

Активно представлений топонім *Рим* у латинських прислів'ях та приказках. Зважаючи на ключову духовну й адміністративну роль міста, в багатьох латинських прислів'ях топонім має пряме значення, наприклад: *Roma patrem patriae Ciceronem dixit* – *Рим назвав Цицерона батьком батьківщини*.

Чимало прислів'їв сягає корінням римських традицій, наприклад: *Si vivis Romae, Romano vivito more* – *якщо живеш у Римі, то живи за римськими звичаями*, синонім *Si fueris Romae, Romano vivito more, si fueris alibi, vivito sicut ibi!* Відповідник цього прислів'я маємо в різних мовах, зокрема німецькій *Andere Länder, andere Sitten* (*Jedes Land hat seinen Tand*), *Wessen Brot ich esse, dessen Lied ich singe* (пор. в українській мові: *з вовками жити – по-вовчи вити*).

Значення "зволікання з рішенням може призвести до негативних наслідків" передає прислів'я *Roma deliberante Saguntum periit* – доки Рим зважує, Сагунт загинув.

Латинське прислів'я *Omnes viae Romam ducunt* – Усі дороги ведуть у Рим перекладено, як стверджують дослідники, всіма мовами світу, зокрема німецькою: *Alle Wegen führen nach Rom, Viele Wege führen nach Rom*. У цьому фразеологізмі топонім Рим формує значення – "єдина мета, шляхи досягнення якої можуть бути різними", що підкреслює особливу культурну й адміністративну місію міста Рим в історії Європи та світу.

Так склалося історично, що Рим залишився духовною столицею християнського світу, з огляду на що маємо низку паремій, що передають значення "авторитет, який не можна заперечити": *Roma locuta est, causa finita est* – Рим сказав своє слово; Рим висловився, і справу завершено. Цими слова починалася булла Римського Папи Інокентія, тому іноді дають переклад як *Папа Римський висловився, і справу завершено*. У німецькій мові маємо прямий відповідник: *Rom hat gesprochen, die Sache ist erledigt*.

Деякі фразеологізми із топонімом Рим наявні в німецькій мові, проте не мають відповідників в українській, наприклад: *In Rom ist nicht gut mit dem Papst zu straiten*, що перекладається як *Безглуздо сидіти в Римі й боротися з Папою Римським*. Аналогічно *Wo der Papst ist, da ist Rom* дослівний переклад *де Папа, там і Рим*.

Навчаче стриманості й терпінню в досягненні мети та реалізації великих проєктів прислів'я *Negue protinus uno est condita Roma die*. – Рим побудовано не за один день. У німецькій мові маємо *Rom ist nicht an einem Tag gebaut worden; Rom wurde nicht an einem Tage erbaut*. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що цей фразеологізм має цілу низку варіантів, що різняться топонімами, як-от: *Не відразу Київ збудований; Москву не відразу збудували* та ін. Хоч ці прислів'я передають спільне значення "все відбувається поступово, поетапно, крок за кроком", проте різняться топонімічним компонентом, зміщуючи акцент на місце локалізації. Коли власна назва потрапляє до складу паремій, вона, на нашу думку, функціонує і як семантично значуща, і як ідентифікувальний знак.

Варіативність прислів'я виражається у використанні різних топонімів, що не впливає на основне смислове навантаження прислів'я, наприклад: *Auf dem Messer kann man nach Breslau (Rom, Paris, Köln) reiten*.

Лексема Рим доволі часто вживається в українських фразеологічних одиницях, наприклад: *Пройти Крим і Рим, і мідні труби* – мати досвід, отриманий протягом життя (в цьому фразеологізмі топонім Рим використовується не лише з метою утворення рими, але і слугує для утворення тропа як художнього засобу); *Де Крим, де Рим!* – два різні суспільства, різні країни; велика відстань між кимось; два типи культурних цінностей (різні речі). Синонімічним вважаємо фразеологізм *Де Рим, де Крим, де Настині криниці*.

Бере топонім Рим участь в оформленні ще такого значення у фразеологізмі, як "не бачити головного, а лише другорядне", наприклад: *У Римі бути, а Рим не видіти*. Синонімічне прислів'я *У Римі бути й Папи не видіти*.

Отже, топонім *Рим* представлений у питомих та німецьких фразеологічних одиницях, що мають широку семантичну палітру.

Топонім *Київ* виявився найбільш уживаним у питомих пареміях, що пояснюється передусім екстралінгвістичними чинниками. Цікавим є той факт, що значення тих самих фразеологізмів із топонімом *Київ* дослідники трактують по-різному, наприклад, *Язык доведе до Києва і часом до кия* (*Язык до Києва доведе*) пояснюють як "доля допомагає відважному; потрібно впевнено долати перешкоди на шляху до своєї мети" [Багмет 1929, 188]. Цю паремію дещо по-іншому трактують науковці, зокрема "вміло, мудро продумані вчинки здатні творити добро, приносити результати; а пустомельство, лихослів'я спричиняє зло і створює безладдя" [Хома 2008, 75]. На нашу думку, в цьому фразеологізмі топонім *Київ* виконує ключову роль, передаючи в переносному значенні остаточну точку локалізації. У німецькій мові наявні подібні прислів'я, утім із топонімом *Рим*, наприклад: *Mit Fragen kommt man nach Rom; Frage dich durch und du kommst nach Rom*.

Значення "говорити нісенітницю, робити дурницю, дурість як вада" передають фразеологізми *У городі бузина, а в Києві дядько; Далеко п'яному до Києва; Дурний і в Києві не купить розуму*.

Про різні світоглядні позиції йдеться у прислів'ї *Як у Києві на дзвіниці ченці в дзвони дзвонять, так в Полтаві перекупки на місті гуторять*. Антонімічні за значенням до цього фразеологізму такі прислів'я *Так і в Києві роблять; від Києва до Кракова всюди біда однакова*.

Сему "дуже" має фразеологічна одиниця *Аж Київ видно*. На думку Н. Хоми, у паремії *Аж Київ видно* розвивається узагальнено-метафоричне, переносне значення, яке безпосередньо формується значенням складників [Хома 2008, 75].

Значення "хочеш щось зробити добре – зроби сам, а тоді й інші допоможуть; варто завжди мати свою думку, свою резервну базу" передає прислів'я *У Києві не женись, а в Ромні кобил не міняй*.

Семантичне значення настанови у прислів'ї *Про Київ не жахайсь, до Волині пригортайсь, а Покуття тримайсь* виражається у прямому сенсі. Хоч тут і немає інших значень, окрім прямого, проте використано метонімію як художній засіб, адже за топонімами ми маємо на увазі притаманні риси люду, що живе на цих територіях.

Значення "відсутність однодумців" та "самітність" передає фразеологізм *Тільки й рідні, що в Києві Химка*.

Таким чином, можемо дійти висновку, що топоніми *Рим* і *Київ* зафіксовано як семантико-структурні одиниці багатьох паремій, які вживаються для вираження цілої низки значень, спільними з яких виявилися "певна відстань", "важлива адміністративна й духовна роль міста". Художня виразність прислів'їв та приказок підсилюється такими стилістичними засобами, як ритмічність і римування окремих компонентів; повтором однокореневих слів чи одноструктурних словосполучень. Прислів'я та приказки часто ґрунтуються на протиставленні, зіставленні антонімічних понять. Попри спільну семантичну роль топонімів спостерігаємо яскраве вираження за їх посередництвом національної самобутності різних етносів.

**Дециньська М. А., курсант**

Национальная академия Службы безопасности Украины

**Топоніми *Рим* и *Київ* в пословицах и поговорках (на матеріалі німецького, латинського и українського мов)**

Рассмотрены особенности реализации топонимов *Рим* и *Київ* в пословицах и поговорках (на материале немецкого, латинского и украинского языков). Выявлены вариативные значения, которые характерны для анализированных топонимов в контексте паремий, а также определена коннотативная роль топонимов как ключевых семантико-структурных и смысловых единиц в структуре фразеологизмов.

*Ключевые слова:* топонимы, паремии, пословицы, поговорки.

**Deshchynska M. A., Student**

National Academy of Security Service of Ukraine

**Toponyms *Rome* and *Kyiv* in Proverbs and Sayings (on the Basis of the German, Latin and Ukrainian Languages)**

The article deals with the realization of such toponyms as *Rome* and *Kyiv* in proverbs and sayings (on the basis of the German, Latin and Ukrainian languages). Optional meanings which are characteristic for the analyzed toponyms in the context of proverbs and sayings are displayed, the connotative role of toponyms as key semantic, structural and meaningful units in the structure of idioms is being considered.

*Key words:* toponyms, paroemia, proverbs and sayings.

**Література:**

1. *Багмет, А.* Збірка приказок та прислів'їв / А. Багмет, М. Дащенко, К. Андрущенко. Репринтне відтворення 1929 р. – К. : Техніка, 2002.
2. *Кудіна, О.* Перлини народної творчості. Німецькі прислів'я та приказки / О. Кудіна, О. Пророченко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 320 с.
3. *Латинська фразеологія.* Словник-довідник / авт.-укл. П. І. Осипов. – К. : Академвидав, 2009. – 344 с.
4. *Потебня, А. А.* О некоторых символах славянской народной поэзии / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Правда, 1989. – С. 201–235.
5. *Прислів'я та приказки:* Взаємини між людьми / упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1991. – 440 с.
6. *Українські прислів'я та приказки* / авт.-укл. Т. М. Панасенко. – Харків : Фоліо, 2006. – 351 с.
7. *Ужченко, В. Д.* Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.02 "російська мова" / Віктор Дмитрович Ужченко. – Дніпропетровськ, 1994. – 34 с.
8. *Хома, Н.* Функції топонімів в українських перемиах / Н. Хома // Мовознавство. – 2008. – № 1. – С. 71–77.
9. *Цвиллинг, М. Я.* Русско-немецкий словарь пословиц и поговорок / Михаил Яковлевич Цвиллинг. – М. : Русский язык, 1984. – 216 с.

**Стаття надійшла до редакції 10.04.14**